

Strynø, Hesnæs Falster; 5).

Når ålestangerne i det sydfynske øhav fik en *Grete* på lysteren var det et dårligt varsel, og ligeså hvis den bed på krog. Sad om morgenen en sådan uheldsfisk på en af de først optrukne kroge blev der sagt: føj for en ulykke, dér er den grimme fyr, den har nok jaget alle andre fisk bort! (6). Fangede man en ulk og den kvækkede, skulle den straks slås ihjel, for med lyden advarede den de andre fisk i stimen: hvis ulke gnækker, de fisken skrækker (VSjælland o. 1890; 7).

Tårnbæk-fiskerne tog ulk som bifangst i alle redskaber, men brugte den ikke (1874; 8). Andetsteds i NSjælland blev den spist fersk eller tørret, eller man brugte kun leveren i husholdningen og gav resten til svinene (9). Isefjorden synes at have været det eneste farvand, hvor der i større stil blev fanget ulk til konsum og foder.

1873 berettes: »Enhver familieforsørger ejer i det mindste ét ulkegarn, som han sætter i Isefjorden nær land ... Fangsten er sædvanligvis fra 10 til 20 snese ulke tillige med enkelte fjesinger og småfisk. Dersom han kan sælge et par snese er prisen altid 6 skilling pr. snes, skønt det er sjældent at der er købere. Men fiskeren har også selv brug for det hele, idet han piller en halv snes af de bedste ulke fra til husholdningen. 'Der bliver en udmærket suppe af dem', siger han. Resten koges til svinene. Der er ikke en fiskerfamilie uden at den så tidligt som muligt om foråret (undertiden også om efteråret) køber sig en eller to smågrise, hvilke hele tiden opføres og fedes med ulke og andet fiskeaffald. Grisene piller meget forsigtigt kødet fra benene, som bliver liggende i truget, og fiskeådet (det vand som fisken er kogt i) tjener dem som drikke i stedet for mælk. Denne svineføde og svinegårdene giver rigtignok en højst ubehagelig stank fra sig, men svinene trives særdeles godt ved denne ret, når de først er blevet vant dertil, og de kan blive meget fede deraf« (1873; 10).

Ulken hørte til fiskeriets værste skadedyr. Den grådige fisk åd agn, sild, rejer og fiskeyngel, i et enkelt bundgarn kunne der være 100-200 ulke, som hver havde ædt op til fire sild (Svendborg), ofte sad der en ulk på hveranden krog (Havnsø ved Sejerøbugten), og en fiskeriforening ved Isefjorden anslog, at der dagligt kunne fiskes 4.000 kg ulk (1909; 11).

Ulken er derimod en populær spise-fisk i Grønland, hvor den fanges nær stranden på ganske lavt vand, oprindeligt brugte man en særlig slags ulkepilk; børnene laver selv en krog og anvender som agn et stykke rødt eller hvidt tøj (12).

LITTERATUR: (1) 472b 1,138f; (2) 693b 1,649;

(3) 662 1,67; (4) 388; (5) 932 1962,41; 388; (6) 307 190f; (7) 160 1906/23: 294 (Kirkehelsing); (8) 635 1,306; (9) 874f 109; 874i 142,170; (10) 864 7,1873,182; (11) 759 11-13; (12) 218 2,57.

TALEMÅDER, POESI

Den som kaster op mader ulkene (Bornholm; 1), udtrykket skyldes måske, at opkastningen kan lyde som »ulk, ulk«.

Den dårlige roer »ulker«, »slår ulke« når en åre smutter (VSjælland; 2).

Ulk blev på Bornholm brugt som skældsord til en ung, forlegen mand (3), i Jylland for en ordknapp sørling (4).

En ulk var et redskab til at fiske rejer med (5).

En ulk der var, en ganske liden · i ottekantet panser, knubbet · og puklet, munden som en tud, · så stridbar og forsoren ud *Karl Gjellerup* (6). Jeg er en ulk med spyd og tand, · en grimrian med sløj forstand, · her ligger jeg og undrer mig, · at jeg er småt begavet *Knud Andersen* (7).

LITTERATUR: (1) 76 47; (2) 160 1906/23: 294, 295; (3) 203 498; (4) 212c 3,969 sml. 659 25,1063f; (5) 635 1874,295; (6) 274c 128; (7) 15d 45.

Stenbider, *Cyclopterus lumpus*

Dens tykke, plumpe krop er besat med benknuder. Hannen bliver ca. 30 cm lang, har gråblå ryg og i yngletiden en rød eller rødgul bug, den meget større (indtil ½ m) hun med gråbrun ryg og hvid bug kaldes KVABSO eller KULSO, forhen mente fiskere, at de tilhørte hver sin art (1). »Havpaddens udseende er så plumpt, knudret, hæsligt, med ét ord så ejendommeligt, at den end ikke kan sammenlignes med nogen anden dansk fisk« (2).

– Danmarks Dyreverden 5, 34-37.

Stenbider, gammeldansk stenbit, ældre nydansk stenbid, -bidde, oldnordisk steinbitr (om havkat, s. 273). Fisken holder til mellem sten og hæfter sig til dem med en stor sugeskive (sammenvoksede bugfinner), dens meget kraftige tænder siges at kunne knuse sten (3). Som persontilnavn Stienbidt, Stienbed 1400-t (4).

Stensuger 1622ff (5), Skagen 1787 (6), Gilleleje o. 1850 (7); *havpadder* 1624ff; jyske vestkyst (8), Tårnbæk (18), *bugsuger* og *søulv* 1795 (9), *havtaske*

Pilen er sprunget ud, støren fløjter og stenbideren ligger på fadet ved fiskerens hus – alle umiskendelige forårsbedere. Maleri af Viggo Johansen, 1878.

jyske østkyst o. 1900 (10) ellers anden fisk (s. 295), *havsvin* Harboøre o. 1900 (11), *gris* Mors (12), *kulebasse* Agger o. 1880 (13), *gråkok* Vendsyssel og *gråkuk* Læsø om hannen (14), *kukker* Kerteminde o. 1880 (15), *sommerfugl* Spodsbjerg (16).

Hunnen: *kulso* o. 1700ff, NJylland o. 1850; (17), Skovshoved (18), *kuls(e)* o. 1700ff (19), Frederikshavn (20), *kyls* Skagen, Hirtshals (21), *kvabso* o. 1700ff (22), jyske østkyst, Vendsyssel, NSjælland (23), om laskefed, uformelig kvinde 1633 (24) jf. *maggeso* o. 1700ff (25), Skovshoved (26), *magso* Helsnæs slutn. 1800-t (27), *magge* 'tykt, klodset kvindfolk, hundyr', sydsvensk *magga* 'tyk kvinde, ko m.m.'; *gråso* o. 1700ff (28), Fyn 1843ff, N og VSjælland, VLolland (29), *havso* Harboøre o. 1900 (30), *rundso* Skovshoved (18), *so* Strynø, VSjælland (18).

Færøerne: *steinbitur*, *rognkelsi*, hunnen *grårognkelsi*; Grønland: *nipisa*; hannen *angusatlok*, hunnen *arnardlok*.

LITTERATUR: (1) 154 152 (o. 1900); (2) 472b 2,494; (3) 659 21,1120; (4) 363 2.2,1066; (5) 434 4,125; (6) 651 156; (7) 472b 2,320; (8) 472b 2,493,

612; 756 21,1926,579; (9) 219 7,428; (10) 212c tb. 823; (11) 212c tb. 205f; (12) 804 1,102; (13) 212c tb. 328; (14) 202c 1,275; 202d 2,108; (15) 212g 31327; (16) Langelands Avis 23/1 1958; (17) 472b 2,493; 202c 2,214 (Hals); (18) 388; (19) 434 2,657; (20) 202c 2,214; (21) 202c 2,221; (22) 434 2,665; (23) 472b 2,493; 212c tb. 283; 202c 1,275 og 2, 217; 388; (24) 702 284; (25) 579 K27; (26) 659 13,772; (27) 159 1886,397 og 1900,351; (28) 434 2,84; (29) 347 445; 472 2,493; 388; 306 74; (30) 212c tb. 205f.

FISKERI OG KONSUM

Den bider sig om vinteren fast i sten indtil St. Petersdag (»Peders stol«) 22/2, han kaster da sin varme sten i vandet og stenbideren løsner sig fra stenen og bliver tjenlig til menneskeføde (NSjælland, Læsø; 1), fra gammel tid mente man, at stenbideren først viser sig efter denne kalenderdag (2). Går kulsoen mod land og den dukker op i Limfjorden kommer tøvejr inden fjorten dage (3).

Spises om foråret af fattige, »men dens udvortes anseelse gør den ækel for de fornemme, skønt de med begærlighed spiser den når den kommer speget fra Island under navn af *rundemave*« (1763; 4).

Hunnen regnes for aldeles uspiselig, men hannen er en delikatesse for bønderne, der sammenligner den i smag og fedme med ålen; de bruger den til suppe og til æggekage i stedet for flæsk (o. 1850; 5); *magsoerne* kunne ikke sælges, de blev spist af fiskerne eller givet svin tillige med fiskeaffald (Halsnæs o. 1886; 6); svinene fik småtskårne *kvabsoer*, og de vænnede sig efterhånden til benene (Rågeleje; 7). I Lynæs kogte man grønkål på en *magso* (7), på Læsø fik kørne stenbiderens indvolde at æde (8).

De blå hunner tykke af rogn blev gerne kastet tilbage i havet, de var ikke værd at spise, men den røde han var en god spisefisk; efter at være flået (»frakken« trukket af, som fiskerne sagde) smagte det kridhvide kød fint, kogt eller stegt (Agger; 9). Man kogte stenbideren med forskellige krydderier og stivnede suppen med husblas til gelé, det var en god afveksling til aftensmaden. Hønsene fik rognen og åd den med god appetit, man vidste endnu ikke, at den også kunne bruges i husholdningen (Hjelm; 10). Hunnen kogtes uden og hannen med vand tilsat salt, peber, eddike og laurbærblade, »det smagte himmelvis godt« (Søllerød o. 1935; 7).

Den årlige fangst var 1935-39 gennemsnitlig 577 t, nu fiskes omkring 1.000 t med bundgarn og ru-

ser. Hannerne spises kogt, røget eller i gelé (sugeskiven i gelé regnes for særlig delikat), størsteparten af hunnerne eksporteres. Rognen saltet, tilsættes krydderier og farves blåsort til eksportvaren »Limfjords-kaviar« (produceret af Limfjordsøsters-Kompagniet siden 1953), i slang kaldt stenbider-aborter (11); »der er såmænd heller ingen, der kan smage, om kaviaren, de spiser ved et stort frokostbord, er kommet fra Det kaspiske Hav eller fra vort mere hjemlige Vesterhav!« (9).

Huderne går til limfabrikation; i Grønland er stenbiderens rå kød og den rå rogn en delikatesse (12).

Januar-februar fik Tårnbæk-fiskernes børn en stenbider at lege med, de anbragte den i stuen under dørkarmen, hvor den sugede sig fast og kunne sidde i mange dage (13).

Den plumpe fisk med det oppustede, tudseagtige udseende ... Formen kunne være mere elegant. Men farvetegningen er da ikke ilde. Undersiden med de to rækker benknuder, som minder om dievorter, har jo en gylden lød som gryets skyer. Og ryggen bærer en blå tone, der leder tanken hen på blæstens krusninger over en fjord, som lige er blevet isfri *Erik Bertelsen* (14).

LITTERATUR: (1) 436c 83; 874 115; 234 1918, 115; 202d 2,224; (2) 56j 71f; 306 74 (Rørvig); (3) 105 27/1 1966; (4) 693b 1,648f; (5) 472b 2,516f; 864 3,1869,9 (Hov v. Limfj.); (6) 159 1886,397; (7) 388; (8) 202d 2,171; (9) 341 1978,115; (10) 932 35,1970,100f; (11) 23 157; (12) 218 1,562 og 2,57; (13) 160 1906/43: 123; (14) 56j 71f sml. 344 17.

Hundestejle, *Gasterosteus aculeatus*

TREPIGGET HUNDESTEJLE er en 5-11 cm grådig fisk med tre kraftige pigstråler på ryggen, om vinteren er ryggen blågrøn og siderne sølvblanke. Meget alm. i både fersk- og saltvand; æggene lægges i en rede bygget af plantedele.

– Danmarks Dyreverden 5, 40-45.

Hundestejle, ældre nydansk hundestag(ge), hundesteg(g)el, -stikke(l), -stigle o.lign. (1); forleddet sigter måske til fiskens store grådighed, -stejle af ældre nydansk stegle 'noget spidst' og beslægtet med verbet stikke: fisken har tre frie pigstråler foran rygfinnen (2). Måske i stednavnet Hundstags 1776ff Åstrup s. Sønderjylland (3). Hundestejle er øgenavn eller skældsord til lille spinkel person (1800-t ff; 4), på Mors ringeagtende om småbørn (5). Som persontilnavn plattysk Stikkil (Stichil, Stychil) 1200-t (6).

Stak, stag 1703ff (6a), *stejling, stelling, stigling, stilling* Møn, Falster, Lolland (6b).

Strandstikling o. 1700 (7), *grundstikel* 1776 (8).

Hundestegel Rougsø h. o. 1900 (9), *hundeskal, hundesild* og *hussel* Vendsyssel (10), *hundæder* Læsø (11), *hundestak* NFyn 1823ff (12), Tibirke (13), *hundestagge* Sejerø o. 1890 (14), *hundeskab* Skibbinge (15), *hundestik* Reersø, Bandholm (15), *hundestilling* ØMøn, Lolland (15), *stilling* Lolland (16), *hund(e)fisk* Bornholm 1856ff (17).

Poddik SVJylland (18), *pindstejle* Vejen o. 1925

Hundestejle brugtes som agn ved krogfiskeri. Træsnit af A. Riis Carstensen i M. Galschiøt: Danmark, I, 1887.